

Pikovska T. V., candidate of historical sciences, senior lecturer of the Department of Law, Faculty of Management and Law of Vinnytsia national agrarian University (Ukraine, Vinnytsia), Tetiana261285@i.ua

The national programme of the Czechoslovak Republican (Agrarian) party (1899–1922)

The article is devoted to the national program of the Republican party in the First Czechoslovak Republic (1918–1938). During the period of its existence, the Republican party has issued several political programs. The article analyzes the provisions of the political programs which are devoted to the national question in interwar Czechoslovakia. Democracy of the First Czechoslovak Republic created the conditions for the free expression of views by representatives of political parties. While working on the article was applied in the historical comparative method, the historical–typological method of historical–systematic method. In the article the peculiarities of the national programmes of the Republican party, defined by their influence on the development of the national question in interwar Czechoslovakia. The ideology of the Republican party was wide. It was not only weak, but the strength of the party, after all, allowed her to find common ground with other political forces. A way to solve national and political problems, the creators of the programs of the party were seen in the weakening of centralism, expand the powers of the Czech parliament. A way to solve national and political problems, the creators of the programs of the party were seen in the weakening of centralism, expand the powers of the Czech parliament. Although the party expressed dissatisfaction with the Imperial Council, it sought to participate in the creation of legislation to improve the situation of the Czech people. The party expressed the desire for cooperation with autonomic and federal style parties.

Keywords: First Czechoslovakia republic, political party, agrarian party, republican party, national question, democracy.

* * *

УДК 327.7:0.61.1 (ЄС)

Стахурський І. В.,
магістр політології, Національний університет
«Києво–Могилянська академія»
(Україна, Київ), stakhursky.ivan@ukr.net

Вплив Західноєвропейського Союзу НА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЮ СПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ТА ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Досліджено значення Західноєвропейського Союзу для європейських інтеграційних процесів у сфері безпеки та оборони. Розкрито внесок Західноєвропейського Союзу у створення інститутів та механізмів спільної безпекової та оборонної політики Європейського Союзу у контексті вивчення автономного військового кризового менеджменту Спільноти. Встановлено, чому Європейський Союз, інкорпорувавши політико–інституційну спадщину Західноєвропейського Союзу, не перетворився на оборонний альянс, що функціонує за принципом колективної оборони. Виокремлено уроки діяльності Західноєвропейського Союзу, які можна використати для пошуку механізмів розвитку та поглиблення військової інтеграції серед країн Європейського Союзу.

Ключові слова: Європейський Союз, спільна безпека та оборона політика, Західноєвропейський Союз, військовий кризовий менеджмент, НАТО, принцип колективної оборони, принцип солідарності.

Вивченню ролі Західноєвропейського Союзу (ЗЄС) в європейських інтеграційних процесах присвячено мало уваги у науковій літературі. Припинення функціонування ЗЄС у червні 2011 року залишилося фактично непоміченим зі сторони політиків, медіа та громадськості [1, с. 7]. ЗЄС можна вважати організацією, діяльність якої не була достойно оцінена її сучасниками. ЗЄС називали «резервною безпековою опцією», «зведеним братом НАТО, ураженим вірусом слабкості», «європейським безпековим форумом» [3, с. 9] незважаючи на те, що в основі функціонування ЗЄС лежав принцип колективної оборони, а сама організація зробила вагомий внесок у розбудову європейської безпекової архітектури.

Спільну безпекову та оборонну політику (СБОП) Європейського Союзу (ЄС) можна вважати спадкоємницею ЗЄС, оскільки інституційна структура та повноваження ЗЄС стали основою для військового

кризового менеджменту ЄС. Мета даної статті дослідити значення ЗЄС у конструюванні СБОП. Важливо проаналізувати інкорпоровану Євросоюзом спадщину ЗЄС: що доцільно було запозичувати, а від чого слід було відмовитися; чи не успадкувала СБОП «вірус слабкості» ЗЄС і повторює, таким чином, долю свого попередника.

Дослідженням впливу Західноєвропейського Союзу на інституціоналізацію СБОП Європейського Союзу займалися А. Блод, Р. Вессель, В. Волес, С. Дюк, Б. Конрі. Особливу увагу заслуговують праці науковців А. Бейлза та Г. Мессерві–Уайтінга, які свого часу працювали в структурах ЗЄС, а згодом перейшли на роботу до інститутів СБОП ЄС. В цілому, питання, що досліджується у даній статті, незважаючи на припинення функціонування ЗЄС як міжнародної організації, потребує подальшого вивчення, адже уроки ЗЄС можна використати у контексті пошуку механізмів розвитку військового кризового менеджменту ЄС.

Західноєвропейський Союз та європейська система колективної оборони

Оскільки градус холодної війни невпинно зростав, а залізна завіса все сильніше розділяла європейський континент, інтеграція стала засобом виживання для країн Західної Європи, захищаючи від радянської загрози та водночас від конфліктів між самими європейцями. Після завершення Другої світової війни в умовах розгортання конфронтації між Заходом та СРСР розпочалося будівництво нової світової системи безпеки. У ній важливе місце відводилося утвореному за Паризьким договором 1954 року Західноєвропейському Союзу – об'єднанню семи держав (Франція, Великобританія, Західна Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург), заснованому на гарантіях колективної оборони¹. Створення ЗЄС було тривалим², відбувалося під впливом геополітичних чинників³ та відображало існуючі протиріччя серед європейських держав⁴.

¹ Стаття V Паризького договору: «Якщо будь–яка сторона цієї Угоди стане об'єктом військового нападу в Європі, інші сторони Договору, у відповідності до статті 51 Хартії Об'єднаних Націй, зобов'язуються надати потерпілій стороні у її розпорядження військово–технічну та іншу допомогу» [11, с. 4].

² Історію європейських післявоєнних інтеграційних процесів у сфері безпеки та оборони відкриває підписаний у 1947 році франко–британський Дюнкірський пакт про співпрацю та взаємну допомогу у сфері безпеки на випадок повторення німецької агресії. Наступного року було укладено Брюссельську угоду уже між п'ятьма країнами – Великобританією, Францією, Нідерландами, Бельгією та Люксембургом, відповідно до якої утворювався Західний Союз. У Брюссельському договорі (Стаття IV) йшлося про зобов'язання колективної оборони [9]. Крім того, передбачалося створення Західноєвропейської оборонної організації, що займалася питаннями проведення військових та цивільних операцій Західного Союзу. У 1954 році було підписано Паризьку угоду про утворення Західноєвропейського Союзу, яка вносила зміни до Брюссельського договору.

³ США чинили тиск з метою збільшити внесок західноєвропейських держав у підтримку власної безпеки для протистояння з СРСР.

⁴ Після невдачі у реалізації «Плану Плевена» (не ратифікація французьким парламентом у 1954 році) щодо формування Європейського оборонного співтовариства із спільною армією та наднаціональними структурами у сфері безпеки та оборони між шістьма країнами ЄС було прийнято компромісний варіант – формування ЗЄС, установчий договір якого не містив настільки амбітні цілі як об'єднання європейських збройних сил та делегування національного суверенітету, а також залучав Великобританію до європейської безпекової архітектури.

Західноєвропейський Союз зі штаб-квартирою у Лондоні та розгорнутою інституційною структурою¹ розглядався як «європейський стовп НАТО», «європейська військова рука», а також як нейтральний ланцюг, що з'єднує НАТО та ЄС [2; 13]. Незважаючи на те, що Паризька угода засновувала міжнародну організацію, яка функціонує на засадах колективної оборони, у ЗЄС ніколи не було політичного впливу чи статусу [10, с. 254]. В усіх питаннях ЗЄС узгоджував свою політику з НАТО, не створюючи, таким чином, проблему дублювання повноважень двох безпекових організацій [1, с. 9]. ЗЄС володів окремими, але не віддільними від НАТО військовими функціями. Організація слугувала суто європейською платформою для обговорення питань безпеки та оборони, у ній узгоджувалися позиції європейських країн перед комунікацією зі США², а також вирішувалися післявоєнні проблеми³.

Після рішення Кьольнського саміту (1999) про формування СБОП ЄС Західноєвропейський Союз функціонував в умовах очікування «смертного вироку». Амстердамський договір ЄС (1999) започатковував процес злиття двох організацій та поступової передачі політичних та військових функцій ЗЄС новоствореним структурам СБОП⁴. Передбачалося, що СБОП

¹ Рада ЗЄС, котру очолював Генеральний Секретар, була найвищим органом влади в організації. Її засідання за участі Міністрів закордонних справ та Міністрів оборони країн-членів відбувалися двічі на рік. Діяльність Ради ЗЄС описують як «робота здорового органа у хворому тілі», оскільки попри всі декларовані повноваження роль інституції зводилася до консультативної з питань, що можуть загрожувати миру чи економічній стабільності країн-членів [1, с. 14]. У ЗЄС запроваджувалася також система ротційного президентства на щорічній основі. Кожна з країн направляла делегацію з національного парламенту до Парламентської Асамблеї ЗЄС, де обговорювалися питання безпеки. До складу організації належали також штаб-квартира для планування та проведення миротворчих операцій, два військових органи – Західноєвропейська група з питань озброєння та Західноєвропейська оборонна організація, які займалися розвитком оборонно-промислового комплексу об'єднання, Секретаріат, що організовував роботу Ради ЗЄС, Інститут безпекових досліджень ЗЄС та Сателітний центр ЗЄС.

² ЗЄС забезпечував комунікацію між ЄС та Великобританією до вступу Лондона в Євросоюз в 1973 році. Значення ЗЄС зростало після рішення Франції покинути військові структури НАТО в 1965 році. Таким чином, ЗЄС відіграв роль форуму, де французи могли порушувати питання безпеки.

³ У перші роки основна діяльність ЗЄС зосереджувалася на питаннях військової інтеграції Західної Німеччини, моніторингу процесу її роззброєння, тимчасового нагляду за Саарською областю до проведення референдуму щодо приналежності території до Франції чи ФРН. Подальша військова роль ЗЄС обмежувалася питаннями стандартизації військового виробництва.

⁴ У 1999 році Х. Солана був призначений одночасно на дві посади – Генерального Секретаря ЗЄС та Верховного Представника Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС для забезпечення плавного входження структур ЗЄС до СБОП. Після набуття чинності Ніццького договору (2001 рік), що закріплював формування тріади органів СБОП – Політичний і безпековий комітет, Військовий комітет та Військовий штаб, ЄС залишив ЗЄС тільки невеликий штаб, два військові органи (Західноєвропейська група з питань озброєння та Західноєвропейська оборонна організація), Парламентську асамблею. Діяльність двох військових органів було припинено в 2005 і 2006 роках відповідно у зв'язку зі створенням у 2004 році Європейського оборонного агентства, що перейняв їхні повноваження. Інститут безпекових досліджень ЗЄС та Сателітний центр ЗЄС у 2002 році також увійшли до структур СБОП ЄС. Втім, на Марсельському саміті ЗЄС (листопад 2000 року) країни-члени організації запевнили, що система колективної оборони ЗЄС (Стаття V) й надалі функціонуватиме та відображатиме взаємні зобов'язання.

дистанціюватиметься від ЗЄС, щоб уникнути можливості успадкувати його «вірус слабкості», і ЄС займатиметься «серйозним кризовим менеджментом», адже повернення до практик ЗЄС вважалося політичною анафемою, ударом по амбіціям СБОП та авторитету ЄС. ЗЄС не було інкорпоровано як четвертий стовп структури ЄС з огляду на бажання європейських політиків проводити більш автономну від США політику в сфері безпеки та оборони, адже ЗЄС сприймався як організація, підпорядкована НАТО, що займається малозначущими питаннями.

У 2011 році ЗЄС офіційно припинив існування. Причинами виступали фінансово-економічна криза, що штовхала держав до заходів економії, а також набуття чинності в 2009 році Лісабонського договору ЄС, у якому хоч і не йдеться про перетворення ЄС в оборонний союз, що забезпечує колективну безпеку, проте у Статтях 42.7 та 222 Договору містяться положення про солідарність країн спільноти [8], формулювання яких схоже на Статтю V про зобов'язання колективної оборони Договорів про утворення НАТО та ЗЄС. В цілому, результати 57-річної⁵ кар'єри ЗЄС видалися менш вагомими, ніж спадщина, залишена організацією, яку використовують й по сьогодні у своїй діяльності НАТО та ЄС.

Значення ЗЄС для СБОП ЄС

Спадщину «трудої книжки» Західноєвропейського Союзу можна умовно поділити на чотири компоненти: 1) створення «Петерсберзької формули кризового менеджменту»; 2) розвиток процедурних та правових механізмів для планування миротворчих місій та використання ресурсів НАТО; 3) операційний досвід миротворчої діяльності; 4) формування спеціалізованих військових інститутів для розвитку оборонно-промислового комплексу країн об'єднання.

Під «Петерсберзькою формулою кризового менеджменту» розуміють типи миротворчих операцій, які дозволялись проводити ЗЄС на автономній від НАТО основі. 19 червня 1992 року Рада ЗЄС на саміті в Бонні (ФРН) ухвалила Петерсберзьку декларацію під тиском НАТО та ЄС, а також історичних подій – початок війни в Югославії. У ній країни-члени ЗЄС погоджувалися надати власні військові підрозділи для проведення операцій кризового менеджменту ЗЄС, що охоплювали наступні завдання: 1) гуманітарні та рятувальні місії; 2) операції з підтримання миру; 3) місії збройних сил з урегулювання кризових ситуацій, зокрема встановлення миру [12, с. 6]. Петерсберзькі завдання чинні й до сьогодні, оскільки Амстердамський договір (1999) включав їх до Договору про Європейський Союз, а отже, вони становлять основу функціонування СБОП⁶.

⁵ Офіційно, діяльність Західноєвропейського Союзу тривала з 23 жовтня 1954 до 30 червня 2011 року, хоча деякі дослідники ведуть її відлік від утворення Західного Союзу 1948 року, в якому вперше згадувалося поняття «європейської колективної оборони».

⁶ Стаття 43.1 Лісабонського договору розширює перелік «Петерсберзьких завдань». Тепер ЄС може використовувати цивільні та військові засоби у наступних типах миротворчих операцій: 1) гуманітарні та рятувальні операції; 2) операції з роззброєння; 3) надання консультацій та допомоги у військових справах; 4) місії запобігання конфліктам; 5) місії збройних сил з урегулювання кризових ситуацій, зокрема встановлення миру та пост-конфліктна стабілізація [8, с. 39].

Підписання Петерберзької декларації сприяло розвитку військових засобів ЗЄС. Було створено каталог «сил, підзвітних ЗЄС»¹, доступних для миротворчої діяльності. Однак використовувати цю базу даних при плануванні операцій ЗЄС було складно через різне розуміння країн її призначення, яке варіювалося від внесення до списку всього наявного озброєння та військових підрозділів (Великобританія) до направлення тільки кількох одиниць техніки (Франція). Тому на практиці каталог описував тільки віртуальний арсенал ЗЄС. Тим не менш, ЄС скористався цими напрацюваннями, оскільки на основі бази даних «сил, підзвітних ЗЄС» було розроблено програму так званих «Гельсінських цілей»² про розвиток військових ресурсів СБОП. ЄС успадкував також чимало нормативно-правових актів та концептів кризового менеджменту ЗЄС³, його провідні спеціалісти перейшли на роботу до структур СБОП, завдяки чому ЄС зумів швидко перейти до операційної частини миротворчої діяльності.

У Берлінській декларації НАТО (1996), прийнятій під впливом війни в Боснії і Герцеговині, йшлося про необхідність сформувавши Європейську безпекову та оборонну ідентичність з метою збільшити внесок Європи в підтримку трансатлантичної безпеки та зменшити відповідно тягар відповідальності від європейських проблем для США. Ідея полягала у створенні «європейського шабля НАТО» – структури з компетенцією автономного військового кризового менеджменту на основі зміцнення ЗЄС. У Берлінській декларації визначалися також принципи взаємодії між НАТО та ЗЄС, зокрема у питанні використання військових засобів та планувальних структур НАТО для миротворчої діяльності ЗЄС [7]. Так було запроваджено «берлінську» планувальну опцію для операцій кризового менеджменту ЗЄС, а згодом і СБОП ЄС⁴.

¹ В англійській літературі «сили, підзвітні ЗЄС» – «force available to WEU» скорочено – FAWEU, у франкомовній – FRUEO. Станом на весну 1998 року меню FAWEU/FRUEO складалося з близько 2 600 морських, сухопутних та повітряних одиниць техніки. Щорічно Планувальний центр ЗЄС оновлював дані каталогу. ЗЄС міг також використовувати в миротворчій діяльності наявні європейські багатонаціональні збройні формування – франко-німецьку бригаду «Сврокорпус», британо-голландський та іспано-італійський військово-морські десанти (амфібійні сили), Європейські військово-морські сили, Європейську повітряну групу [1, с. 71–72].

² «Гельсінські цілі» ухвалено на Гельсінському саміті ЄС (грудень 1999), відповідно до яких країни-члени ЄС погоджувалися до кінця 2003 року створити Європейські сили швидкого реагування чисельністю у 60 тисяч чоловік, включаючи сухопутні, морські та повітряні військові частини, з можливістю їхньої мобілізації протягом 60–ти днів для миротворчої діяльності.

³ *Acquis* ЗЄС виявився цінним при розробці механізмів планування СБОП (концепт «Берлін Плюс»), логістики (концепт стратегічної мобільності), командування та контролю, комунікації (програма «Стандарт оперативних процедур»), військових засобів («сили, підзвітні ЗЄС»), тренувальних вправ та процедур кризового менеджменту (програма «CRISEX»).

⁴ Логіка формування «берлінської» планувальної опції полягала в тому, щоб уможливити проведення миротворчої операції ЗЄС у тому випадку, якщо НАТО не бере участі в розв'язанні конфлікту. Окрім військових засобів НАТО дозволяється ЗЄС/СБОП використовувати Штаб-квартиру Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі для планування операцій. «Берлінська» опція двічі застосовувалась у військовому кризовому менеджменті ЄС – в операції «Конкордія» (Республіка Македонія, 2003) та «Алтея» (Боснія та Герцеговина, 2004).

Задум Берлінської декларації перетворити ЗЄС на потужний інструмент кризового менеджменту Європи не був реалізованим. У розв'язанні європейських безпекових криз 1990–х років ЗЄС відіграв маргінальну роль: організації не довіряли військових повноважень, залишаючи їй виконання завдань переважно цивільного характеру після проведених операцій НАТО; мандат місії⁵ ЗЄС характеризувався скромними цілями, обмеженими фінансовими ресурсами та невеликим кількісним складом, а сама миротворча діяльність залежала від НАТО у питаннях логістики, розвідки та військових засобів. Це свідчило про слабкість ЗЄС як кризового менеджера. Організація не реалізовувала наявний потенціал не через правові чи технічні причини, а з огляду на політичні перешкоди, адже ЗЄС не користувався довірою та авторитетом серед військово-політичної еліти Європи, для якої НАТО вважався єдиним дієвим інструментом для врегулювання конфліктів [1, с. 27].

Проте навіть обмежена миротворча діяльність ЗЄС становила важливий операційний досвід для подальших місій її наступниці – СБОП ЄС, створюючи прецедент автономних європейських військових дій. Окрім механізму, що уможливив доступ ЗЄС до ресурсів НАТО, Рада ЗЄС 13 травня 1997 року у Паризькій декларації затвердила ще одну планувальну опцію під назвою «провідна нація»⁶, яка «дозволяла сформувавши європейську штаб-квартиру, використовуючи існуючі національні чи багатонаціональні військові засоби у надзвичайних ситуаціях» [6, с. 21]. Концепт «провідна нація» призначався для автономних (від НАТО) операцій ЗЄС, забезпечуючи доступ організації до операційних ресурсів однієї зі своїх країн-членів, яка готова надати їх у розпорядження ЗЄС. Даний механізм було апробовано під час миротворчої місії ЗЄС «Альба» в Албанії 1997 року, в якій Італія взяла на себе зобов'язання бути «провідною нацією». У 2002 році відповідно до рішення Ради ЄС концепт «провідна нація» став основою кризового менеджменту СБОП, компенсуючи відсутність штаб-квартири ЄС для планування миротворчих операцій⁷.

⁵ Миротворча діяльність ЗЄС: 1) 1987–1988: координування робіт з очищення моря від мін у Перській затоці після Ірано-іракської війни для гарантування свободи судноплавства; 2) 1990–1991: моніторинг впровадження санкцій ООН проти Іраку, введених за вторгнення у Кувейт; 3) 1993–1996: спільна операція ЗЄС–НАТО в Адріатичному морі на підтримку санкцій ООН проти Сербії та Чорногорії; 4) 1994–1996: направлення контингенту поліцейських до адміністрації ЄС в місті Мостар (Боснія та Герцеговина); 5) 1997–2000: направлення поліцейських радників до Албанії для підтримки реформування правоохоронного сектору країни та тренування інструкторів; 6) 1998: Сателітний Центр ЗЄС розпочав роботу в Косово; 7) 1999: допомога у розмінувальних роботах у Хорватії.

⁶ Концепт «провідна нація» (в англійській літературі – *framework/lead-nation, nation-cadre*) використовується в ООН та в інших міжнародних організаціях для миротворчої діяльності.

⁷ Механізм «провідна нація» застосовувався при проведенні шести військових операцій ЄС: Франція надала власні операційні ресурси для місії «Артемід» у ДР Конго (2003) та «СВРОФОР Чад/ЦАР» (2008–2009); операція «СВРОФОР ДР Конго» (2006) використовувала німецьку штаб-квартиру; морська операція «Аталанта» в сомалійському узбережжі (з 2008 року) координується Великобританією; Греція виконувала функцію «провідної нації» під час місії «СВРОФОР ЦАР» (2014), а Італія – в операції «Софія» (триває з 2015 року) в Південному Середземор'ї. Операційні штаб-квартири наявні у п'яти країнах ЄС – Франції (Монт-Валер'ян), Великобританії (Норсвуд), Німеччині (Потсдам), Італії (Рим) та Греції (Ларісса).

Окреме місце в інкорпорованій Євросоюзом спадщині ЗЄС посідають два військові органи – Західноєвропейська група з питань озброєння та Західноєвропейська оборонна організація, котрі у 2005 та 2006 роках відповідно були поглинутими Європейською оборонною агенцією. Мета діяльності Західноєвропейської групи з питань озброєння полягала у розвитку оборонно–промислового комплексу Європи у трьох напрямках – спільні програми закупівель, співпраця у галузі досліджень та технологій, процедурні та економічні питання. Двічі на рік вона служила форумом, у якому були представлені Міністри оборони країн–членів, підприємці, військові, науковці для обговорення проблем галузі. Повноваження Західноєвропейської оборонної організації обмежувалися здебільшого дослідницькою роботою із подальшим використанням напрацьованих в оборонно–промисловому комплексі. Створена в 2004 році структура СБОП –Європейська оборонна агенція–продовжила роботу цих двох інституцій.

Уроки ЗЄС для СБОП ЄС

Розглянувши основні результати діяльності ЗЄС слід зазначити, що ЄС відмовився від використання трьох важливих складових спадщини ЗЄС –Парламентської асамблеї, системи гнучкого інституційного членства та гарантій колективної оборони. На думку науковців А. Бейлза та Г. Мессерві–Уайтінга, це було помилкове рішення, адже запозичення цих структурних елементів дозволило б вирішити недоліки у функціонуванні СБОП [1, с. 74–77].

Інституції Європейського Союзу, в тому числі й у сфері безпеки та оборони, критикують за їхній недемократичний характер, оскільки рішення приймаються за зачиненими дверима технократами, яких населення не обирає шляхом голосування на виборах. Тому виникають складнощі, наприклад, із визначенням критеріїв та поясненням участі Євросоюзу у миротворчій діяльності: чому ЄС проводить таку відносно велику кількість операцій в Африці, ігноруючи подібні конфліктні ситуації, що відбуваються в інших частинах світу. Парламентська асамблея ЗЄС, куди входили представники національних парламентів, служила платформою для обговорення питань європейської безпеки. Вона ухвалювала резолюції та контролювала перебіг миротворчої діяльності організації, підвищувала транспарентність галузі, інформувала громадськість про її розвиток, зміцнювала європейську єдність.

Структура членства Західноєвропейського Союзу була складною¹, оскільки організація намагалася відобразити реалії процесу євроатлантичної інтеграції, включаючи членів НАТО, ЄС, а також ті країни, які найближчим часом могли приєднатися до цих

організацій². Тому в ЗЄС не виникало проблем політичного характеру та «дилеми інституційного членства»³ при взаємодії учасників в межах організації. Можна звичайно говорити, що ЗЄС міг дозволити собі таку інституційну гнучкість через низький рівень політичного впливу прийнятих нею рішень. Однак саме така відкрита та розгалужена структура членства сприяла залученню великої кількості європейських країн до обговорення питань безпеки⁴, а також запобігала блокуванню роботи організації, як це трапляється у випадку використання Туреччиною права вето в межах механізму Берлін Плюс для відмови ЄС у доступі до ресурсів НАТО для її миротворчої діяльності.

Проект Конституції ЄС включав багато положень Західноєвропейського Союзу, одне з яких – принцип колективної оборони (Стаття І–41.7). Саме з цієї причини діяльність ЗЄС не припинялася після створення СБОП, адже були сподівання на ухвалення Конституційного Договору ЄС, а після провалу його ратифікації в 2005 році на референдумі в Нідерландах та у Франції очікувалося набуття чинності 1 грудня 2009 року Лісабонської угоди [1, с. 52]. Вона не містить зобов'язань колективної оборони, проте в Статті 42.7, що вносила зміни до Договору про Європейський Союз, говориться про принцип «взаємної допомоги», який реалізується шляхом надання підтримки державами ЄС у випадку, якщо одна з них стає жертвою збройної агресії на своїй території⁵.

² Після завершення Холодної війни ЗЄС першим вступив у діалог з країнами колишнього соціалістичного табору про співпрацю та їхню участь в діяльності організації, підготувавши їх, таким чином, до подальшої інтеграції в євроатлантичні структури, а також до участі у спільних військових операціях, спершу в НАТО, а згодом і ЄС. Особливе місце у ЗЄС відводили відносинам із Росією та Україною. Обидві держави в останніх роках функціонування ЗЄС користувалися елементами статусу спостерігача, брали участь у спільних військових тренуваннях, погоджувалися надати авіацію для потенційних операцій ЗЄС. Москва співпрацювала із ЗЄС, оскільки прагнула віддалити європейців від НАТО і не відчувала загрози зі сторони організації з такими обмеженими повноваженнями. Для Кремля потенційна миротворча діяльність на території колишнього соціалістичного табору була більш допустимою за умови проведення місії «європейським» ЗЄС, аніж «американським» НАТО [1, с. 63].

³ Дилема пов'язана із відмінним інституційним членством НАТО та ЄС, що створює проблему дискримінації європейських членів НАТО, які не належать до ЄС і, таким чином, утворюється штучний поділ на європейському континенті. Експерти вказують на необхідність Євросоюзу надати «особливий статус» країнам НАТО (Туреччина, Норвегія, Ісландія; а після референдуму про вихід з ЄС і Великобританії) для проведення більш когерентної безпекової та оборонної європейської політики [4, с. 5–6].

⁴ Слід зазначити, що не всі члени ЄС беруть участь у СБОП спільноті. Данія відмовилася від співпраці у цій галузі після референдуму 1992 року. Де-юре, Кіпр входить до СБОП, однак де-факто, країна позбавлена можливості участі через турецько–грецький конфлікт. Відповідно до «Документу Анкари», підписаного 2002 році між ЄС і Туреччиною, ініціативи СБОП не стосуватимуться Кіпру. Мальта не залучена до програм партнерства НАТО, що закриває доступ країні до Берлін плюс домовленостей, а тому її участь у СБОП обмежена.

⁵ Стаття 42.7 Лісабонського договору: «Якщо держава–член зазнає збройної агресії на своїй території, інші держави–члени мають щодо неї обов'язок усіма можливими засобами допомагати їй та підтримувати її згідно зі статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй. Це не шкодить особливому характеру безпекової та оборонної політики окремих держав–членів. Зобов'язання та співпраця у цій сфері повинні відповідати зобов'язанням в межах Організації Північноатлантичного Договору, який лишається фундаментом колективної безпеки та форумом її виконання для тих держав, що є її членами» [8, с. 39].

Стаття 42.7 схожа на Статтю V Паризького договору ЗЄС про колективну оборону, проте є суттєві відмінності.

По-перше, Стаття 42.7 – це міжурядове зобов'язання, що не передбачає участі інституцій СБОП та політичної координації на рівні ЄС; не створюються нові військові структури для імплементації положення. У правовому плані, Стаття 42.7 відрізняється від інших статей Лісабонського договору, оскільки тільки частково стосується ЄС та його інституцій, пропонуючи структуру, в межах якої держави можуть надалі розвивати співпрацю.

По-друге, не прописано механізм імплементації статті, часових рамок, правових наслідків за недотримання її виконання, не конкретизується тип допомоги.

По-третє, сфера застосування статті – вузька. Зобов'язання «взаємної допомоги» не охоплює всього спектру загроз, які постають перед ЄС, визначені у його Європейській стратегії безпеки (тероризм, поширення зброї масового знищення, регіональні конфлікти, колапс держав, організована злочинність). У статті 42.7 йдеться про загрозу збройного нападу на одну з країн спільноти і, відповідно, використання військових засобів для врегулювання ситуації. Ймовірність такого сценарію залишається низькою. Слід зазначити, що ухвалена Лісабонським договором Стаття 222, що вносила зміни до Договору про функціонування ЄС, містить ще одне положення про солідарність країн ЄС. У ньому говориться про спільні дії ЄС як спільноти та мобілізацію усіх ресурсів, в тому числі й військових, у випадку терористичного нападу, природної чи антропогенної катастрофи на території держави об'єднання [1, с. 148]. Порівнюючи ці дві статті Лісабонського договору варто зауважити, що стаття 42.7, яка передбачає спільні військові дії для територіальної оборони, має чітко виражений міжурядовий характер, а отже, не перетворює ЄС на оборонний альянс, подібний НАТО. Натомість Стаття 222 про солідарність у кризовому менеджменті чітко прописує роль ЄС та його інституцій для розв'язання конкретної проблеми.

По-четверте, у Статті 42.7 прописано, що питання безпеки та оборони ЄС, як і його країн-членів, повинні узгоджуватися з НАТО, що залишається основою їхньої колективної оборони¹. Таким чином, Стаття V Паризького договору ЗЄС надавала значно більше незалежності та інструментів впливу для організації, аніж Стаття 42.7 про взаємну допомогу країн ЄС. Обмежені амбіції Євросоюзу пояснюються відсутністю єдності серед країн об'єднання через різні національні інтереси. Ті держави ЄС, котрі виступали за розвиток СБОП та автономію Європи від НАТО у сфері безпеки підтримували ідею перейняти

¹ Можна припустити, що у випадку збройного нападу на одну з країн ЄС, котра є членом НАТО, буде введено в дію саме принцип колективної оборони, визначений у Статті V Північноатлантичного договору, у той час як застосування Статті 42.7 матиме тільки символічне значення, сигналізуючи про солідарність країн спільноти. Цікаво, чи перетвориться Стаття 42.7 у дієвий політичний інструмент, якщо жертвою агресії стане держава ЄС, що не належить до НАТО.

у ЗЄС зобов'язання колективної оборони². Проте інша група країн (нейтральні: Австрія, Фінляндія, Швеція, Ірландія, Кіпр, Мальта; «атлантисти»: Великобританія, Нідерланди, Португалія), висловлювала занепокоєння, що з гарантіями колективної оборони ЄС трансформується у федеративне військово-політичне утворення, що може завдавати шкоди відносинам з НАТО та безпековій політиці окремих країн ЄС. Тому в кінцевому результаті, мотивуючись політичними розрахунками, держави ЄС ухвалили компромісний варіант – Статтю 42.7.

Про необхідність вперше застосувати Статтю 42.7 закликав Президент Франції Ф. Олланд після терактів у Парижі 13 листопада 2015 року, заявивши, що дії терористичної організації «Ісламська Держава» оцінюються як акт війни³. 17 листопада 2015 року Міністри закордонних справ країн ЄС задекларували одноосібну підтримку Франції і готовність надати допомогу. Це було вираження політичного акту солідарності, що не зумовлювало координацію спільних військових дій. Тому можна зробити висновок, що «ЄС-28» не гарантує взаємної безпеки і не являється спільнотою, яка функціонує за принципом колективної оборони. Важливість існування європейської системи колективної оборони, поруч з НАТО, полягає в тому, що це додаткова гарантія захисту країн, об'єднаних спільними інтересами та кордонами.

Ухвалення положення про «взаємну допомогу» засвідчує однак існування солідарності серед країн спільноти та покликане зміцнити СБОП. Його застосування надсилає чіткий політичний сигнал підтримки. Значення Статті 42.7 слід розглядати на перспективу: її інтерпретація зміниться, якщо СБОП досягне нового операційного рівня, коли в поглибленні інтеграційних процесів у сфері безпеки та оборони ЄС вбачатимуть не тільки загрозу національному суверенітету та майбутньому НАТО, але й додаткові можливості для розвитку країн. Принцип «колективної оборони» ЗЄС було прийнято десятима державами в умовах розгортання Холодної війни. «ЄС-28» стикнеться з труднощами при ухваленні подібного

² Франко-німецька пропозиція про зобов'язання «солідарності та спільної безпеки», що охоплювала реагування на різні типи загроз – від збройного нападу до тероризму, поєднуючи, таким чином, статті 42.7 та 222, була відхиленою більшістю членів ЄС. Дане положення не було імперативним для виконання: ті країни-члени ЄС, котрі хочуть долучитися до спільних дій інформують про це відповідні інституції ЄС, у той час як інші держави можуть залишатися поза правовою дією зобов'язання. Було прописано також механізм імплементації положення: на запит постраждалої країни скликається Рада ЄС, відбуваються засідання Політичного та безпекового комітету ЄС, Військового комітету ЄС, а також інформується Рада Безпеки ООН [5, с. 11–12].

³ Відкритим залишається питання, чому Ф. Олланд закликав застосувати положення Статті 42.7, а не Статті 222, у якій чітко йдеться саме про терористичний напад та мобілізацію ресурсів ЄС для протидії загрози, чи Статтю V Північноатлантичного договору. У першому випадку, було обрано міждержавну, позаінституційну форму співпраці, не задіюючи наднаціональні інструменти, що натомість передбачено Статтею 222. У другому випадку, НАТО тільки одного разу застосувало принцип «колективної оборони» після терактів 9/11 в США 2001 року. Залучення НАТО на запит Франції до операції проти Ісламської Держави могло викликати опозицію з боку Росії, що ускладнило б процес вирішення конфлікту.

рішення з огляду на різні національні пріоритети та безпекові культури країн розширеного ЄС. Отже, із припиненням функціонування ЗСЄ було втрачено європейські гарантії колективної оборони. Тепер єдиним щитом безпеки для Європи виступає НАТО. З іншої сторони, Статті 42.7 і 222 доповнюють і розширюють територіальну оборону Північноатлантичного альянсу.

Список використаних джерел

1. Bailes A., Messervy-Whiting G. Deathofan Institution. The End for Western European Union, a future for European Defence? – Brussels: Royal Institute for International Relations, 2011. – 82 p.
2. Deighton A. Western European Union 1954–1997: Defence, Security, Integration. – Oxford: European Interdependence Research Unit, 1997. – P.169–178.
3. Eekelen W. WEU Missions and Cooperation with NATO/ A. Deighton, E. Remacle. The Western European Union, 1948–1998. – Boulder: Westview Press, 1998. – 196 p.
4. Gustenau G. Towards a Common European Policy on Security and Defence: An Austrian view of challenges for the «post-neutrals» // WEU Institute for Security Studies. – 1999. – №9. – P.1–22.
5. Ministry for Foreign Affairs of Finland. The Mutual Assistance Obligation in the European Union's Treaty of Lisbon. – 2008. – №4. – 40 p.
6. Missiroli A. CFSP, Defence and Flexibility // Institute for Security Studies. – February 2000. – №38. – 57 p.
7. North Atlantic Treaty Organization. Berlin Ministerial Meeting of the North Atlantic Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nato.int/docu/pr/1996/p96-063e.htm
8. Official Journal of the European Union. Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=EN>
9. Treaty of Economic, Social, Cultural Collaboration and Collective Self Defence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17072.htm
10. Wallace W. European Defence Cooperation: the Reopening Debate // Survival. – 1984. – №26 (6). – P.251–261.
11. Western European Union. Modified Brussels Treaty [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weu.int/Treaty.htm>
12. Western European Union. Petersberg Declaration [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.weu.int/documents/920619peten.pdf
13. Wilson G. WEU's operational capability – delusion or reality? / G. Lenzi (ed.). WEU at fifty. – Paris: EU Institute for Security Studies, 1998. – P.51–66.

Stakhurskyi I. V., Master in Political Science, National University of «Kyiv–Mohyla Academy» (Ukraine, Kyiv), stakhurskyi.ivan@ukr.net

Influence of the Western European Union on institutionalization of the common security and defence policy of the European Union

The paper aims at explaining the importance of the Western European Union for the process of European integration in the sphere of security and defence. It reveals the WEU's contribution to the creation of institutes and mechanisms of military crisis management of Common Security and Defence Policy of the European Union. The task is to consider why the incorporated legacy of WEU did not transform the EU into a defence alliance that operates under the mutual defence clause. It is also relevant to consider what lessons of WEU's experience could be valuable for the CSDP development.

Keywords: European Union, Common Security and Defence Policy, Western European Union, military crisis management, NATO, mutual defence clause, solidarity clause.

* * *

УДК 327(72+73)

Столяр О. П.,
аспірантка кафедри міжнародних відносин
і зовнішньої політики, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
olesya.p.st@gmail.com

Вплив нелегальної міграції на сучасні АМЕРИКАНО–МЕКСИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ

Мета статті полягає в з'ясуванні сутності міграційного питання для США і Мексики та в аналізі впливу цієї проблеми на відносини між цими державами. Дане дослідження автор будує на основі проблемно-історичного підходу та використовує метод порівняння, аналіз статистичних даних, описовий метод і причинно-наслідковий аналіз.

У статті розглянуті основні причини міграції мексиканців до США, зміни в демографії американського суспільства, пов'язані з масивним потоком мігрантів, а також окреслені побоювання американців з приводу посилення влади мексиканської діаспори в США. Визначено, що в американському суспільстві погляди щодо шляхів регулювання міграційного питання і майбутнього статусу нелегалів є діаметрально протилежними, що вже протягом тривалого періоду гальмує вирішення імміграційної проблеми на внутрішньому рівні.

З'ясовано, що спроби налагодження діалогу з імміграційного питання на двосторонньому рівні зазнали поразки і на даному етапі держави взаємодіють лише в сфері охорони і управління американсько-мексиканським кордоном. Визначено, що також існує необхідність посилення південного кордону Мексики.

Ключові слова: США, Мексика, нелегальна міграція, імміграційна реформа, американо-мексиканський кордон.

Питання міграції, в першу чергу нелегальної, гостро стоїть для багатьох держав світу. Бідність населення, безробіття, політична нестабільність, релігійна нетерпимість, етнічні утиски, територіальні конфлікти, громадянські війни та інші причини змушують одних людей шукати кращої долі на території інших держав. Приймаючі країни, в свою чергу, часто стикаються з проблемою небажання мігрантів приймати установлені норми поведінки та спротиву щодо інтеграції в нове суспільство. Крім того, в епоху глобалізації міграційні потоки до деяких країн іноді досягають таких масштабів, що змінюють демографічну структуру населення приймаючої країни, що, в свою чергу, дуже хвилює корінних мешканців. Тому держави, які часто стають пунктом призначення для мігрантів, прагнуть до максимальної регуляції цього питання та ретельно охороняють свої кордони, в результаті чого нерідко порушуються права людини та загострюються відносини між сусідніми державами.

Міграційна проблема вже давно залишається однією з найсерйозніших у відносинах між США та Мексикою. Останніми роками здійснювались спроби двостороннього регулювання міграції, але вони зазнали поразки. Всередині країн існують різні точки зору щодо шляхів вирішення цієї проблеми, що ще більше ускладнює ситуацію. Актуальність дослідження цієї теми визначається її важливістю для обох країн, особливо в контексті недавніх президентських виборів в США, а також її комплексною складністю і взаємозалежністю з іншими сферами двостороннього співробітництва, зокрема у питаннях трудової міграції, боротьби із наркоторгівлею та організованою злочинністю.

Даній тематиці присвячена велика кількість публікацій. Різні аспекти міграційних потоків між Мексикою та США розглядаються в роботах А. Е. Латапі [1], С. Ф. Мартіна [1], Д. Кохн [2], С. Камарота [3], К. Зайглера [3], Е. Фокса [4], Е. Паттена [5], Дж. Пассела [5] тощо. Проте в українській науковій літературі американо-мексиканські відносини, в т. ч. міграційна проблематика, майже не розкриті.